

УДК 336.773:330.131.7(477)

Фінансово-кредитні ризики банківських установ та особливості їх страхування в Україні

Літвін Я.А.

студентка

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

У статті досліджено основні підходи до визначення фінансово-кредитного ризику банківських установ, ключові фактори його виникнення та особливі аспекти страхування в Україні. Розглянуто проблеми управління фінансово-кредитним ризиком як складової фінансової стійкості українських банківських установ та напрями його нейтралізації.

Ключові слова: фінансовий ризик, кредитний ризик, банківська установа, страхування ризиків, страховик, страхувальник.

Литвин Я.А. ФИНАНСОВО-КРЕДИТНЫЕ РИСКИ БАНКОВСКИХ УЧРЕЖДЕНИЙ И ОСОБЕННОСТИ ИХ СТРАХОВАНИЯ В УКРАИНЕ

В статье исследованы основные подходы к определению финансово-кредитного риска банковских учреждений, ключевые факторы его возникновения и основные аспекты страхования в Украине. Рассмотрены проблемы управления финансово-кредитными рисками как составляющей финансовой устойчивости украинских банковских учреждений и направления их нейтрализации.

Ключевые слова: финансовый риск, кредитный риск, банковское учреждение, страхование рисков, страховщик, страхователь.

Lytwyn Y.A. FINANCIAL AND CREDIT RISKS OF BANK INSTITUTIONS AND SPECIALITIES OF THEIR INSURANCE IN UKRAINE

In the article it is researched the main approaches to the definition of financial and credit risk of bank institutions, key factors of its appearance and the principle aspects of insurance in Ukraine. We studied the management problems of financial and credit risks as a part of financial stability of Ukrainian bank institutions and directions of their neutralization.

Keywords: financial risk, credit risk, bank institution, insurance of risks, insurer, insured.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання банківських установ тісно пов'язана з багатьма ризиками, вплив яких у сучасних ринкових умовах значно підвищується. Кредитні операції є основним джерелом доходів вітчизняних банків. Їх висока дохідність супроводжується високим рівнем фінансово-кредитних ризиків, які відіграють найважливішу роль у загальному «портфелі ризиків» банку, тому задля збереження фінансової стійкості банківські установи змушені постійно вдосконалювати свою кредитну політику управління ризиками. Здійснення такої політики зумовило появу сфери фінансового страхування.

У «Стратегії розвитку страхового ринку України на 2012–2021 роки» завдання зі створення спеціалізованих програм страхування фінансових ризиків суб'єктів підприємництва було визначено одним із пріоритетних. Отже, напрям страхової діяльності, пов'язаний із мінімізацією фінансових ризиків, не лише вимагає, а й заслуговує глибокого вивчення і теоретичного узагальнення як на основі

власної практики, так і з урахуванням зарубіжного досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ризик-менеджменту банків розглядається багатьма українськими та зарубіжними вченими. Серед українських науковців особливої уваги заслуговують роботи В. Буряка, Т. Васильєвої, О. Васюренка, В. Вітлінського, В. Грушка, О. Дзюблюка, С. Козьменка, О. Лаврушина, С. Леонова, Р. Набока, О. Пернарівського, Н. Подольчака Л. Примостки, І. Сала, Н. Хохлова, А. Чугунова та ін. Серед зарубіжних учених слід передусім виділити праці Ф. Алена, Х. Грюнінга, Х. Димакоса, У. Деволда, Г. Кауфмана, Г. Марковіца, Ф. Найта, Н. Мерфі, П. Роуза Дж. Сінкі. Проте, незважаючи на значну кількість фундаментальних наукових робіт, проблема уникнення та мінімізації фінансово-кредитних ризиків банківських установ в Україні лишається не вирішеною остаточно.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Основною метою статті є дослідження проблемних питань управління фінан-

сово-кредитними ризиками та страхування діяльності банківських установ у контексті забезпечення та збереження фінансової стійкості комерційних банків України.

Виклад основного матеріалу дослідження. На нинішньому етапі розвитку України як ринкової держави існує одна із основних проблем – це забезпечення стабільного фінансового розвитку суб'єктів господарювання, що передусім пов'язано з управлінням ризиками фінансових установ. Чільне місце серед них займають фінансово-кредитні установи, зокрема банки.

Незадовільний фінансовий стан комерційних банків створює потенційну загрозу економічній безпеці держави. Це зумовлено як їх неготовністю надавати довгострокові кредити, так і нестійкістю функціонування підприємств, відсутністю структурних перетворень в економіці, а, отже, високими ризиками. Залежно від виду здійснюваних операцій банківській діяльності притаманні різноманітні види фінансово-кредитних ризиків.

Поняття «фінансово-кредитний ризик» не має однозначного визначення. Науковці та нормативно-правова база тлумачать це поняття по-різному.

Так, на думку А.М. Бандурка та В.В. Глуценка, фінансово-кредитний ризик – це ймовірність збитків у зв'язку з несвоєчасним поверненням позичальником основного боргу і відсотків за ним [1, с. 48].

В.О. Здражевський визначає фінансово-кредитний ризик як можливе падіння прибутку банку і навіть втрату частини акціонерного капіталу в результаті неспроможності позичальника гасити і обслуговувати борг [4, с. 11].

В.І. Грушко, О.І. Пилипченко, Р.В. Пікус під поняттям «фінансово-кредитний ризик» розуміють як невпевненість кредитора в тому, що боржник буде спроможним і матиме наміри виконати свої зобов'язання відповідно до термінів та умов кредитної угоди [3, с. 24].

Цікавим є визначення, запропоноване в працях В.Ю. Подчесова. На думку науковця, фінансово-кредитний ризик – це ймовірнісні негативні зміни в стані функціонування банку в разі виникнення небажаних та, можливо, непередбачених подій під час здійснення кредитного процесу, пов'язані з проявом конкурентної боротьби, які структуруються на події прямої або опосередкованої дії стосовно впливу на стан розвитку банку, що і визначає наявну множинність різновидів кредитних ризиків [8, с. 9].

Аналізуючи нормативні документи, можна виділити такі трактування поняття «фінансово-кредитний ризик». У Наказі Міністерства фінансів України «Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти» № 559 кредитний ризик трактується як ймовірність утрат однієї зі сторін – укладачів контракту про придбання фінансового інструмента внаслідок невиконання зобов'язання іншою стороною.

Ширше визначення кредитних ризиків наведено у Положенні Національного банку України «Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих утрат за кредитними операціями»: «Ризик невиконання позичальником зобов'язань за кредитними операціями банку, тобто ризик того, що сплата позичальником відсотків і основного боргу за кредитними операціями проводитиметься з відхиленнями від умов кредитної угоди або взагалі не проводитиметься».

Як бачимо, підходи до визначення поняття «фінансово-кредитний ризик» є різноманітними, проте їх об'єднує думка щодо неповернення кредиту та втрати прибутку фінансово-кредитної установи. Отже, умовно фінансово-кредитний ризик можна розділити на дві частини [1, с. 45]:

1) фінансовий ризик (ризик недоотримання, втрати прибутку, зменшення ліквідності фінансово-кредитної установи);

2) кредитний ризик (ризик неповернення основної суми кредиту та відсотків за ним).

Конкретними різновидами фінансових ризиків підприємства вважають [8, с. 20]:

– ризики неплатежу (невиконання зобов'язань згідно з договорами, несплата платежів при продажі товарів у кредит та при лізингових операціях);

– неотримання прибутку при інвестиційних операціях;

– втрати або зменшення прибутку внаслідок непередбачуваних обставин;

– депозитний ризик (можливість неповернення депозитних вкладів (непогашення депозитних сертифікатів) зустрічається досить рідко і пов'язаний з неправильною оцінкою або невдалим вибором комерційного банку для здійснення депозитних операцій підприємства).

Страхування фінансово-кредитних ризиків – це нова галузь майнового страхування, котра в Україні почала розвиватись в кінці 90-х років минулого століття. У вітчизняній страховій науці та практиці питання страху-

вання фінансових ризиків є дискусійним та неоднозначним.

Сучасна економічна література виділяє чотири основні причини страхування фінансово-кредитних ризиків [5]:

1. Несприятливі чи різкі зміни в економічній, фінансовій, політичній системі країни, виникнення кризових явищ в економіці або у її певних секторах, що спричиняє зниження ділової активності суб'єктів господарювання.

2. Раптова нездатність дебіторів банків отримувати заплановані обсяги фінансових результатів, зважаючи на об'єктивні економічні процеси чи характер ведення бізнесу.

3. Зміна ринкової вартості тих банків, що виступали заставою при кредитуванні (проблема втрати якості забезпечення кредитів).

4. Зловживання клієнтами при використанні кредиту.

Законодавством України передбачено три види страхування фінансово-кредитних ризиків: страхування кредитів; страхування відповідальності позичальника за непогашення кредиту; страхування виданих гарантій (порук) та прийнятих гарантій.

Міжнародна практика використовує значно більше видів страхування кредитних ризиків: страхування товарних кредитів, страхування фінансових (грошових кредитів), страхування нерухомих об'єктів і предметів іпотеки, переданих у заставу, тощо. Майновий інтерес кредитора може бути захищений безпосередньо шляхом страхового захисту платоспроможності його боржника. За цієї форми страхових відносин страхувальником є позичальник. Він, безпосередньо страхуючи свою платоспроможність, посередньо захищає інтереси свого вірителя – кредитора. Водночас страховик, страхуючи платоспроможність позичальника, дає тим самим гарантію кредиторів повернути йому борг. Отже, із правового боку ця страхова операція є, за суттю, наданням страховиком страхового гарантійного зобов'язання, яке для кредитора слугує заставою на випадок неповернення йому боргу. З огляду на це, у страховій теорії та практиці страхові відносини такого характеру іменуються заставними, або гарантійними [4, с. 12].

Страховик виступає носієм страхового ризику, адже це особа, що зобов'язалась сплатити банку кредит, якщо він не був повернений позичальником. Очевидно, що страховий ризик має пряму залежність від реалізації кредитного ризику, адже реалізація страхового ризику відбувається тільки тоді, коли має місце реалізація кредитного ризику (неповернення кредиту), тобто перетворення події, що була застрахована, на реальну подію, що вже відбулась. Зазначимо, що кредитна операція з певною часткою кредитного ризику обліковується в балансі банку доти, доки не буде здійснено погашення кредитної заборгованості. Отже, укладання банком договору страхування кредитних ризиків не призводить до того, що кредитні ризики банку зникають.

Фінансово-кредитні ризики мають тільки добровільну форму страхування.

Термін укладання договорів страхування фінансово-кредитних ризиків – від декілька днів до одного року. Так, договори страхування ризиків неплатежу можуть укладатись на одну конкретну операцію (5–10 діб) або на всі операції постачальника (квартал, рік). Договори страхування інвестиційних та кредитних ризиків укладаються на період дії інвестиційних операцій або кредитних угод.

Розміри страхових тарифів на фінансово-кредитне страхування встановлюються компаніями і залежать від виду і характеру операцій, надійності боржника чи контрагента тощо. Так, тарифи за страхування фінансово-кредитних ризиків коливаються в таких межах страхової суми [8, с. 5]:

- неплатежів – від 3% до 5–6%;
- інвестиційних ризиків – від 1% до 3–4%;
- ризику втрати прибутку – від 0,3% до 0,8%;
- ризику непогашення кредиту – від 2–3% до 10–15%.

Як правило, при страхуванні фінансово-кредитних ризиків застосовується безумовна франшиза розміром не менш як 10%. При настанні страхового випадку розмір збитку визначається в розмірі несплачених платежів, неповернутого кредиту, недоотриманого інвестиційного доходу або втраченого (недо-

Таблиця 1

Показники банків за наданими кредитами

Роки	2012	2013	2014	2015	Прогнозне значення на 2016
Вимоги банків за наданими кредитами, млн. грн.	1545678	2767854	3176945	3676823	4276984

отриманого) прибутку. Термін виплати відшкодування встановлюється згідно з договором страхування.

На практиці, відповідно до статистичних даних НБУ, спостерігається збільшення кількості неповернених кредитів банкам України, у зв'язку з чим банки втрачають частину своїх прибутків. Це є основною причиною виникнення фінансово-кредитного ризику банківських установ (табл. 1).

Таким чином, за останні чотири роки спостерігається підвищення величини заборгованості перед банками за кредитними операціями. Значне збільшення неповернення кредитів банківським установам України прогнозується і на 2016 р. Оскільки в майбутньому періоді вимоги банків за наданими кредитами будуть зростати, то, відповідно, зростатиме потреба в страхуванні кредитного ризику, адже банкам необхідно забезпечити собі надійність повернення наданих грошей.

Негативним є й те, що деякі підприємства використовують фінансово-кредитні ризики як додатковий засіб фінансування, страхуючи дорогі проекти і перекладаючи весь ризик на страхову компанію. У відповідь страхові компанії встановлюють високий рівень франшизи (від 8% до 15% страхової суми), досить високі страхові тарифи (середній тариф встановлюється на рівні 5–7% та вище залежно від ризиковості та строку страхування), обумовлюють специфічні умови страхування.

Практика показує, що позичальник дуже часто не виконує умов договору або свідомо порушує строки їх виконання, що дає можливість відмовити страховику у виплаті страхового відшкодування банку. Тому необхідною є розробка загальних умов кредитного страхування, які б охоплювали найсуттєвіші норми кожного виду страхування [2, с. 35].

На сьогоднішній день існує ще одна проблема, яка виникає при укладанні та виконанні договорів страхування фінансово-кредитних ризиків – недосконалість вітчизняного законодавства у цій сфері. Відсутність належного доказу направлення страховій компанії повідомлень та про настання страхового випадку призводить до неможливості спростування заяв страховика (поданої в судовому засіданні) щодо несвоєчасного повідомлення його страхувальником про настання страхового випадку без поважних на це причин, що, згідно з п. 5 ст. 26 Закону України «Про страхування», є підставою для відмови страхової компанії у здійсненні страхового відшкодування. Недоліком страхування кредитних

ризиків є те, що страховик не вступає в безпосередні правові відносини з банком-кредитором, а пов'язаний із ним опосередковано. Практика показує, що позичальник дуже часто не виконує умов договору або свідомо порушує строки їх виконання, що дає можливість відмовити страховику у виплаті страхового відшкодування банку, тому необхідним є вироблення загальних умов кредитного страхування, які б охоплювали найсуттєвіші норми кожного виду страхування.

Плідна співпраця страховиків із банківськими установами та постійними клієнтами дає змогу усвідомити необхідність та позитивність впровадження цього виду страхування. Сьогодні найрозвинутішою у страхуванні фінансових ризиків є окрема галузь споживчого кредитування (майже половина договорів зі страхування фінансових ризиків припадає на страхування ризиків споживчого кредитування). У страхуванні споживчих кредитів присутні всі вимоги, які зазвичай ставляться страховиками до клієнтів: застава (придбане майно), обмежена страхова сума (як правило, однорідні прогнозовані суми). Страховики із задоволенням на це йдуть ще й тому, що поряд зі страхуванням фінансових зобов'язань по споживчих кредитах, згідно із Законом України «Про заставу», страхується і придбане майно, зокрема автомобіль, квартира чи побутова техніка. Страхування товарного кредитування також користується великим попитом. У цьому випадку страхова компанія гарантує виплату коштів за товари у зазначений термін. Багато звернень (і з кожним роком їх стає дедалі більше) надходить щодо страхування фінансових ризиків, пов'язаних з інвестиційною діяльністю. Дуже часто підприємці демонструють свій бізнес-план, проте не мають ліквідної застави для залучення коштів під його реалізацію. Страховий поліс для них – єдиний шанс отримати в банку кредит. Активно розвивається галузь страхування, пов'язана з пластиковими картками. Це мало не єдиний випадок, коли мова йде про чистий фінансовий ризик, і застава тут не потрібна. Страхують від несанкціонованого використання пластикових карток, їх викрадення. Також активно розвивається страхування овердрафту – різновиду кредитного ризику [5].

Отже, вплив фінансово-кредитних ризиків на діяльність банківських установ в умовах ринкової економіки є дуже значним, тому для мінімізації можливих утрат банків необхід-

ною є розробка та впровадження відповідного комплексу превентивних заходів, до яких можна віднести [4, с. 12]:

1) на рівні Національного банку:

– створення більш жорстких обмежень щодо максимальних розмірів кредитної угоди виходячи із розміру самого банку;

– впровадження обов'язкового та більш жорсткого контролю ризикованості проведених банками операцій;

– забезпечення виконання банками певного, адекватного до конкретних економічних умов рівня резервів під активні операції. У цьому контексті має передбачатися не лише їх нарощування, але й зменшення виходячи з економічного клімату країни;

2) на рівні банків:

– застосування більш прозорих та ефективних методик перевірки платоспроможності та кредитоспроможності позичальників;

– більш ґрунтовну перевірку кредитної історії кожного позичальника;

– пошук ефективного балансу між ризикованістю та прибутковістю інвестиційних проєктів;

– запровадження більш дієвої системи відбору інвестиційних проєктів;

– відмова від «швидких кредитів».

Висновки з цього дослідження. Отже, фінансово-кредитний ризик – це невід'ємна складова діяльності кожної з банківських установ. Абсолютне уникнення ризику є неможливим, тому тактика і стратегія банку повинні бути спрямовані на їх мінімізацію. Банк може відмовитись від кредитного ризику шляхом припинення кредитування, але цим самим він відмовляється від отримання прибутку. Отже, ефективно управління фінансово-кредитними ризиками – найважливіше завдання будь-якого банку. Страхування – це ефективна система зменшення впливу ризиків у банківській діяльності. Хоча на сьогоднішній день все ще існують проблемні питання щодо впровадження страхової діяльності стосовно страхування фінансово-кредитних ризиків, проте вона поступово розвивається і стає перспективнішою з року в рік. Така тенденція сприяє підвищенню надійності, стабільності та конкурентоспроможності банківської системи, що позитивно впливатиме на загальний економічний стан держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бандурка А.М. Гроші і кредит : [навч. посіб.] / А.М. Бандурка, В.В. Глущенко – Харків : Ун-т внутр. справ, 2004. – 480 с.
2. Ваколюк Б.В. Страхування фінансових ризиків неповернення кредиту / Б.В. Ваколюк // Юридична газета. – 2004. – № 10. – С. 35–43.
3. Грушко В.І. Управління фінансовими ризиками / В.І. Грушко, О.І. Пилипченко, Р.В. Пікус. – К. : Інститут економіки і права «Крок», 2000. – С. 24–29.
4. Здражевський В.О. Мінімізація ризиків: основні принципи створення ефективної системи управління фінансової стійкості в банках / В.О. Здражевський // Аналітичний банківський журнал. – 2002. – № 4(83). – С. 11–21.
5. Інформація про вимоги комерційних банків за наданими кредитами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
6. Карлін М.І., Борисюк О.В. Управління державними фінансами: [навч. посіб.] / М.І. Карлін, О.В. Борисюк. – Луцьк : ПП Іванюк, 2013. – 273 с.
7. Кондрат І.Ю. Проблеми страхування кредитних ризиків на фінансовому ринку України / І.Ю. Кондрат, О.В. Черкасова, Я.В. Шандра // Наукові праці Національного університету «Львівська політехніка». – 2009. – № 5. – С. 24–26.
8. Подчесова В.Ю. Управління кредитним ризиком банку : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / В.Ю. Подчесова. – Суми, 2009. – 19 с.